

Ковальова Т. П.

Поліський національний університет

**ТОПОНІМІКОН ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ**

У статті здійснено аналіз перекладацькі прийомів, що дозволяють відтворити культурно-історичну специфіку топонімікону поезій Т. Г. Шевченка засобами німецької мови. Матеріалом дослідження слугували переклади поезій Т. Г. Шевченка, здійснених німецькою перекладачкою Юлією Вірґінією.

З'ясовано, що топоніми, які позначають назви природних географічних об'єктів, представлені у досліджуваних творах трьома групами – гідронімами, оронімами та гідрооронімами. Топонімікон творів репрезентований виключно реальними топонімами, які включають назви українських та іноземних географічних реалій. Майже половина всіх слововживань належить топоніму «Дніпро», що підтверджує висновки інших дослідників про те, що цей топонім є одним з найуживаніших у всій творчості поета.

Склад топонімічної лексики в значній мірі визначається сюжетною лінією творів, яка розгортається навколо історії українського козацтва, а також функціями географічних назв у тексті. Зокрема, топоніми виконують текстову функцію змалювання національно-культурного й історичного колориту. Крім того, топонімічні образи, зокрема Дніпро, Великий Луг, Хортиця наповнюються символічним змістом і стають художнім засобом вираження ідеї свободи й любові до рідної землі.

Аналіз довів, що перекладацька стратегія Ю. Вірґінії спрямована на те, щоб донести до німецькомовного реципієнта значення топонімічних реалій в українській культурі та їхню роль у творенні ідейно-естетичного змісту творів. Провідним прийомом, який перекладачка залучає для досягнення цієї мети, є описова перифраза, розміщена у виносках до тексту. Цей спосіб трансляції застосовується переважно у перекладі українських топонімів.

Іншою особливістю перекладацького стилю Ю. Вірґінії є застосування методу комбінованої реномінації, який реалізується у вигляді: 1) поєднання транскодування топонімічної назви з описовим перекладом у вигляді (розлогого) коментаря, в якому пояснюється національно-культурне й історичне значення слова-реалії; 2) вживання традиційного відповідника з подальшою конкретизацією значення топоніма в похідній мові за допомогою описової перифрази; 3) використання традиційного найменування у поєднанні з морфограматичною модифікацією, внаслідок чого виникає подібність із формою топоніма в мові оригіналу; 4) поєднання транскодування власної назви з додаванням загального компонента, який розкриває понятійно-категоріальне значення топоніма; 5) семантичний переклад одного компонента назви та транскрипція іншого з подальшим додаванням культурно-історичного коментаря.

Комбіновані прийоми спрямовані, з одного боку, на збереження автентичного колориту топонімічної назви, а з другого – сприяють лінгвокультурній адаптації тексту до його сприйняття представниками іншої культури.

Ключові слова: художній переклад, топоніми, національно-культурне й історичне забарвлення, перекладацькі прийоми, комбінована реномінація, описова перифраза.

Постановка проблеми. Одним із складних питань перекладознавства є пошук оптимальних способів відтворення реалій, оскільки їх переклад потребує відбиття не лише предметно-логічного значення лексичної одиниці, а й її національно-культурного та історичного забарвлення [3, с. 56].

Топоніми становлять окрему групу ономастичних реалій і також належать до слів, які «потребують високоточної іншомовної трансляції»

[16, с. 244–245]. У художньому творі топоніми як джерело фонові інформації несуть велике смислове й стилістичне навантаження – виступають засобом змалювання історичного, національного, місцевого, соціального колориту, способом творення імпліцитного змісту твору. При перекладі топонімів постає завдання «відтворити весь комплекс асоціацій, притаманних носіям певної мовної культури» [11, с. 147], зберегти символіку та колорит власних назв [13, с. 107].

Дослідженню топонімів у перекладознавчому аспекті присвячено чимало праць сучасних вітчизняних мовознавців. Проблема перекладу топонімів у не-художніх текстах розглядається як на матеріалі окремої іноземної мови (О. В. Абросимова, Т. В. Іваніна, К. Ю. Кіяниця, Ю. А. Лобода), так і на матеріалі багатьох європейських мов (А. А. Бадан, О. Ю. Євсігнеєва, І. М. Дерік, Г. І. Олєфір, І. А. Дейнеко, І. В. Дейнеко, Ю. В. Ірхіна). Шляхи відтворення топонімів у художніх творах є предметом дослідження у працях О. І. Кобзар, Н. К. Котлярової, К. Подорожної, К. Ю. Чалої. На матеріалі поезій Т. Г. Шевченка аналізуються способи перекладу топонімів засобами англійської, російської та французької мов такими дослідниками, як О. В. Зосімова, О. Д. Піскун, О. І. Приймачок, В. М. Бумба та інші.

Огляд сучасної перекладознавчої літератури дозволив виявити певні прогалини в дослідженні проблеми перекладу топонімів, зокрема: науковцями описані переважно стандартні способи відтворення топонімів у нехудожніх текстах; здебільшого проблема перекладу топонімів розглядається в загальному контексті дослідження різних класів онімної лексики або різних видів реалій; наразі мало вивченим залишається питання про шляхи відтворення топонімичної лексики поетичних творів Т. Г. Шевченка засобами німецької мови. Наведені вище факти і визначають **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Центральним питанням багатьох сучасних перекладацьких розвідок є вивчення стратегій, способів і прийомів перекладу топонімів. Узагальнюючи думки науковців, можна констатувати наступне.

Серед загально прийнятих способів передачі топонімів більшість дослідників виокремлюють прийом *транскодування* – відтворення вихідного лексичного елемента «шляхом передачі його графічної чи фонетичної форми (транслітерація / транскрибування) за допомогою засобів мови перекладу» [2, с. 88]. Зібрані дослідниками дані свідчать про те, що транскодування є наразі найбільш поширеним способом перекладу українських власних назв на англійську та німецьку мови [5, с. 124; 11, с. 149].

Транскодовані топоніми – явище цілком виправдане й закономірне, адже, як зауважує Р. П. Зорівчак, топоніми належать до єдиного різновиду реалій, «який неминуче треба подавати в національній подобі» [7, с. 98]. Зазначається, що застосування прийомів транслітерації й транскрипції дозволяє зберегти національну своєрід-

ність топонімів, забезпечує «максимальну відповідність перекладу першоджерелу» [13, с. 108], сприяє «перенесенню читача в атмосферу іншої мови» [17, с. 154]. За спостереженнями О. В. Абросимової, транслітерація топонімів зустрічається частіше, ніж транскрипція [1, с. 76–77].

При транскодуванні географічних назв можлива значна втрата їхньої семантичної значущості, тому деякі з них перекладаються. На думку К. Ю. Кіяниці, такого підходу вимагають топоніми, які «несуть в собі яскраво виражену семантику», використовуються автором у стилістичних намірах, зокрема для «характеристики персонажа або соціального середовища» [11, с. 149].

Іншим прийому трансляції топонімів є *калькування*, яке реалізується як повне або часткове та, як правило, поєднується з транскрипцією або транслітерацією [1, с. 77]. Доволі часто цей прийом зустрічається в перекладі унормованих реальних топонімів. Як зазначає Ю. А. Лобода, за допомогою калькування передаються добре відомі одержувачу топонімичні реалії [15, с. 205]. Проте зауважується, що при художньому перекладі топонімичних реалій застосування калькування може призвести до зникнення «національного забарвлення лексичної одиниці оригіналу» [3, с. 59].

Ще одним поширеним способом перекладу топонімів є *транспозиція* – використання історично закріпленого у мові перекладу відповідника [12, с. 193]. Здебільшого такі уніфіковані перекладацькі еквіваленти існують для загальновідомих топонімів [1, с. 77]. Зокрема для назв країн (хоронімів) у мові перекладу можуть існувати традиційні унормовані відповідники, зафіксовані у словниках та енциклопедіях [9, с. 118].

У більшості наукових праць виокремлюються комбіновані прийоми перекладу (*комбінована реномінація*), що реалізується в таких варіаціях: змішане транскодування (поєднання транскрибування й транслітерування) [1, с. 77]; переклад загального елемента, який входить до складу топоніма, та одночасна транскрипція або транслітерація власної назви [1, с. 77]; поєднання калькування з транскрипцією / транслітерацією [1, с. 77]; транскрипція / транслітерація одного компоненту та семантичний переклад другого [9, с. 116; 17, с. 154]; транскрипція назви з подальшим описом значення [8, с. 248]; поєднання транслітерації назви з прийомом дескриптивної перифрази [13, с. 110]; залучення методу морфограматичної модифікації (адаптації до граматичної системи мови перекладу) у поєднанні з прийомом транслітерації [5, с. 124–125; 9, с. 116–119].

Одночасно з вище зазначеними прийомами можуть вживатися такі *структурні трансформації*, як переставлення, заміна, додавання та випущення [1, с. 77].

В аспекті міжкультурної номінації особливий інтерес становлять засоби *непрямої номінації* топонімів, «оскільки саме в них відбувається «кристалізація» країнознавчої інформації» [1, с. 79].

З урахуванням комунікативно-прагматичного підходу вивчаються комунікативні стратегії перекладу онімів. Зокрема, Н. К. Котлярова виокремлює стратегії «очуження» й «одомашнення» залежно від того, чи відтворення власної назви максимально зберігає особливості мови оригіналу, чи, навпаки, для цього використовуються конструкції, більш типові для мови перекладу [13, с. 108–109]. Стратегія «очуження» націлена на максимальне збереження національного забарвлення реалій, тоді як реалізація стратегії «одомашнення» має на меті зробити текст більш прийнятним для іншомовного читача [17, с. 155].

Низка перекладацьких прийомів відтворення культурно-специфічного змісту топонімів спрямовані на компенсацію нестачі фонові інформації і виступають способом «адаптації тексту до іншокультурного реципієнта» [1, с. 80]. До таких прийомів зараховують дескриптивну перифразу чи контекстуальний переклад [3, с. 58]. К. Придорожна говорить про прийом контекстуального розтлумачення. Дослідниця розглядає використання перекладацьких коментарів-пояснень як спосіб реалізації стратегії «одомашнення», мета якої – зробити текст більш прийнятним для іншомовного читача [17, с. 154–155]. Ю. А. Лобода також розглядає використання розширеного культурно-історичного коментаря у перекладі мало відомих чи взагалі невідомих топонімічних реалій як спосіб прагматичної адаптації тексту [15, с. 207].

Проаналізувавши наукову літературу з даної проблематики, ми дійшли висновку, що вивчення способів і перекладацьких прийомів відтворення топонімів у художньому тексті потребує більш системного аналізу в межах окремого дослідження з метою розкриття їхньої ролі у збереженні унікальності топонімікону художнього твору.

Постановка завдання. Мета нашої роботи – проаналізувати перекладацькі прийоми, що дозволяють відтворити культурно-історичну специфіку топонімікону поезій Т. Г. Шевченка засобами німецької мови.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: 1) визначити змістову й функціональну складову географічних назв у тексті

оригіналу; 2) проаналізувати способи відтворення різних груп топонімів у тексті перекладу; 3) дослідити роль перекладацьких засобів у розкритті культурно-історичного значення топонімів; 4) визначити особливості індивідуального підходу перекладача до проблеми відтворення семантики топонімів.

Об'єктом дослідження є найменування природних географічних реалій у поезіях Т. Г. Шевченка та їх відповідники, зафіксовані в німецькомовних перекладах. Предмет дослідження становлять способи відтворення топонімів засобами мови перекладу.

Матеріалом дослідження слугували переклади 30 поезій Т. Г. Шевченка на німецьку мову, авторкою яких є німецька поетеса й перекладачка Юлія Вірґінія (справжнє ім'я – Шойерман-Фульд-Ленгсдорф). Зазначені переклади, серед яких поеми «Кавказ», «Сон», «Гамалія», «Іван Підкова» та ін., увійшли до збірки “Ausgewählte Gedichte von Taras Schewtschenko”, виданої Ю. Вірґінією в 1911 році.

Виклад основного матеріалу. Топонімікон досліджуваних творів репрезентований виключно реальними іменами. Українські «фізико-географічні топоніми» (термін Н. Таранової [19, с. 18]) дещо поступаються назвам іноземних географічних реалій за кількістю окремих лексем (40% та 60%, відповідно), проте домінують за кількістю слововживань (68% та 32%, відповідно).

Для опису топонімічного матеріалу було здійснено тематичне угруповання найменувань залежно від категорії об'єкта. Серед географічних назв найбільш численною виявилась група гідронімів, до якої увійшли такі назви водоймищ, як «Дніпро», «Лиман», «Сир-Дар'я», «Босфор», «Дарданелли». Першу позицію за частотою вживання займає топонім «Дніпро» («Дніпр») (48% всіх слововживань), який, за даними дослідників, належить до найуживаніших топонімів у всій творчості поета. У творах поета Дніпро набуває сакрального змісту – стає символом «своєрідної життєвої артерії, що єднає й живить» [21, с. 166], дуже часто асоціюється з Україною [4, с. 53].

Зауважимо, що Ю. Вірґінія не послуговується традиційним, закріпленим у німецькій мові топонімом «Dnjerg» (наразі саме цей варіант зафіксований у словнику Дуден [24]), а натомість використовує варіанти, в яких коренева голосна -e змінена на -i, що наближує звучання назви у перекладі до оригінальної української назви «Дніпро». Найбільшу кількість вживань має відповідник «**Dnjipe**» (10): «*Daß ich Felder schau, des Dnjiper /*

Steile Uferrande» [22, с. 66]; «*Nachts mich dann zum Bad getragen / In des Dnjipers Wogen*» [22, с. 68]; «*Schwimme, schwimme auf dem Dnjiper / Mit des Stroms Geflute*» [22, с. 68]; «*War ihr andre Ruh beschieden / In des Dnjipers Welle*» [22, с. 70]; «*Wenn vom breiten Dnjiper Worte / Gleichsam her sich schwingen*» [22, с. 82]; «*Vorbeziehend einst an armen Orten, / Gelagert an des Dnjipers Borden*» [22, с. 103]; «*Ein Häuschen stehn, umrankt von Blüten, / Und hingegossen Vater Dnjiper*» [22, с. 103]; «*Dort an des Dnjipers Uferklüften*» [22, с. 103]; «*Trinken soll er, sich betrinken [...] in / Blauem Dnjiperwasser*» [22, с. 68]; «*Merkt nicht, wie die Dnjipertöchter / Tauchen aus den Wogen*» [22, с. 70]. У наведених прикладах спостерігаємо також морфограматичну модифікацію транскодованої назви (морфема -о замінюється в німецькій назві на морфему -er), що адаптує форму топоніма до граматичної системи німецької мови.

Інший варіант перекладу – «**Днїпр**» передає звучання вживаної Т. Г. Шевченком назви «**Дніпр**»: «*I Dnїpr укрили байдаки, / I заспівали козаки*» [20] – «*Den Dnjipr bedeckte Kahn und Kahn. Kosaken aber stimmten an*» [22, с. 46]; «*Dnїpr широкий – море, / Стен і стен, ревуть пороги, / I могили – гори*» [20] – «*Dnjiprwellen jagen / [...] Hoch Kurhane ragen!*» [22, с. 31-32]; «*Stöhnend bald, bald brüllend, / Flutend ob der Dnjiprmündung*» [22, с. 42].

Найбільш наближеним до звучання ендоніма «**Дніпро**» – назви, що вживається на території всієї України – є одноразово вжитий варіант «**Dnjipró**», в якому додано наголошене кінцеве -о, характерне для похідного слова: «*Das Meer, es tönt weiter, des Bospors Gestöhne / Treibt's zum Liman, Liman dem Dnjipró-Geströme*» [22, с. 45].

Щоб передати автентичний колорит топоніма «Дніпро», перекладачка поряд з транскодуванням застосовує описовий переклад: значення цієї топонімічної реалії української культури експлікується у коментарі, розміщеному у виносці: «*Der geschichtlich-altehrwürdige Strom für die Ukrainer, ähnlich wie der Rhein für die Deutschen*» [22, с. 31]. Зіставлення реалії із Рейном, найбільшою річкою, яка протікає територією Німеччини, викликає у німецькомовного читача певні асоціації, які допомагають зрозуміти значення топоніма «Дніпро» в українській культурі. Отже, передача іншомовного поняття через споріднене і більш зрозуміле сприяє лінгвокультурній адаптації тексту до сприйняття носіями іншої культури.

Аналогічний прийом застосовується у перекладі гідроніма «**Лиман**». Зауважимо, що у поезіях

Т. Г. Шевченка апелюють «лиман» перетворюється на власну назву, яка позначає саме Дніпровський лиман: «*Чорна хмара з-за Лиману ... То стогне, то вие, / Дніпра гирло затопило*» [20]. У перекладі вжито утворений шляхом транслітерації традиційний німецький відповідник «**Liman**»: «*Schwarz Gewölke hinterm Liman / Himmelsblau verhüllend*» [22, с. 42]; «*Das Meer, es tönt weiter, des Bospors Gestöhne / Treibt's zum Liman, Liman dem Dnjipró-Geströme*» [22, с. 45].

Проте словникове значення німецького відповідника має більш широке, загальне значення і трактується як затока на березі Чорного та Каспійського морів: «*lagunenartiger Strandsee an der Küste des Schwarzen und des Kaspischen Meeres*» [24]. Щоб відтворити зміст поняття, що реалізується в тексті оригіналу, перекладачка конкретизує значення топоніма «Liman» в описовій перифразі, розміщеній, як і у попередньому випадку, у виносці внизу сторінки: «*Die breite Mündung des Dnjipr*» [22, с. 42].

Гідроніми стають ключовим елементом структурно-семантичної організації тексту у поемі «Гамалія», сюжет якої розгортається навколо морського походу отамана Гамалії до турецьких міст-фортець заради визволення захоплених у полон запорожців. У творі, окрім згаданих вище топонімів «Дніпро» і «Лиман», засвідчено вживання назв іноземних реалій «Босфор» та «Дарданелли». Ці топоніми не тільки вибудовують просторовий континуум твору, а й стають тим природним фоном, який увиразнює хоробрість козаків та їхню любов до рідного краю. Зокрема, це значення виявляється в персоніфікації топонімічних образів, наприклад: «*Босфор аж затрясся, бо зроду не чув / Козацького плачу; застогнав широкий*»; «*I море ревнуло / Босфорову мову, / У Лиман погнало, а / Лиман Дніпрові / Тую тугу-мову на хвилі подав*» [20].

У перекладі назви «**Босфор**» Ю. Віргінія дещо змінює існуюче в німецькій мові традиційне найменування «Bosporus»: «*Der Bospor erlebte, denn nie seine Well' / Vernahm noch kosakisches Weinen*» [22, с. 45]; «*Das Meer, es tönt weiter, des Bospors Gestöhne*» [22, с. 45]; «*Skutari auch schläft; nur der Bospor, er wacht*» [22, с. 47]. Унаслідок такої трансформації виникає звукова подібність із формою «Боспор» – давньою назвою протоки в українській мові.

При перекладі назви протоки **Дарданелли** перекладачка замість традиційного стилістично нейтрального найменування «Dardanellen» використовує назву «**Hellespont**», яка побутувала в античності та Середньовіччі: «*Пливуть співа-*

юци; пливе / Позад завзятий Гамалія: / Орел орлят мов стереже. / Из Дарданелів вітер віє» [20] – «*So singend schwimmt die Schar, ihr nach / Schwimmt Hamalia, anzusehen, / Dem Aar gleich, der die Brut bewacht; / Vom Hellespont her Winde wehen*» [22, с. 51]. Лексична заміна загально вживаної назви на застарілу назву обмеженого вживання має на меті відтворити колорит давнини і надає мовленню піднесено-урочистої тональності.

Використання комбінованого прийому, який поєднує транскрипцію власної назви з перекладом загального елемента, що входить до її складу, ілюструє переклад гідроніма «Сир-Дар'я»: «*Frischauf! Im Wind die Segel schwellen, / Wir ziehen durchs Schilf auf blauen Wellen / In Booten zum Syr-Darja-Fluß*» [22, с. 93]. Як показує цей приклад, у перекладі до оніма “Syr-Darja” додається аплікатив «Fluß», що розкриває понятійне значення топоніма. Це робить значення реалії більш зрозумілим для іноземного читача, який може не мати відповідних фонових знань.

Поєднання кількох перекладацьких технік спостерігаємо також у перекладі топоніма «Великий Луг» – назви Дніпровських плавнів, розташованих нижче острова Хортиця. На нашу думку, топонім «Великий Луг» («низинна і, до значної міри, заболочена місцевість» [10]) можна віднести як до групи орографічних об'єктів, куди зокрема входять низовини, так і до групи гідрографічних об'єктів, до яких належать болота [16, с. 245].

Німецький відповідник назви будується шляхом семантичного перекладу першого компонента «Groß» та транскодування другого компонента «Luh», внаслідок чого виникає оригінальна напівкалька «Groß-Luh»: «*Oй новій, новій, vimpe, через море / Та з Великого Лугу*» [20] – «*Ach, so weh doch, Wind, weh doch übers Meer hin / Fern vom Groß-Luh, dem weiten*» [22, с. 44].

Ю. Віргінія свідомо уникає транскодування всього топоніма, адже така форма не відображала б семантичне значення назви. Проте постає питання, чому перекладачка не здійснює семантичний переклад обох компонентів назви. Калькований переклад топоніму «Великий Луг» зустрічається, наприклад, у перекладі повісті Марії Пригари «Михайлик – джура козацький» за авторством Володимира Шелеста: «*Man sagte die Wahrheit, wenn man behauptete, die Große Wiese bewache den Weg zur Sitsch*» [23, с. 59].

Причиною такого перекладацького рішення Ю. Віргінії може бути те, що семантичний обсяг німецького відповідника не збігається із значенням українського слова. Німецький іменник «Wiese» визначається як поросла травою велика терито-

рія, що використовується для заготовки сіна: «[zur Neugewinnung genutzte] mit Gras bewachsene größere Fläche» [24]. Український іменник «луг» має аналогічне значення – «поросла травою і кущами лука, що використовується як пасовисько та сіножать» [18], проте є й інше, застаріле значення українського слова – «низина, поросла лісом» [18], яке відображено у топонімі Великий Луг.

Залишаючи частину топоніма в його оригінальному звучанні «Luh», Ю. Віргінія додає пояснення його значення у коментарі – «*ein hinter den Wasserfällen des Dnjipr gelegene waldige Niederung*» [22, с. 44] (поросла лісом низина, розташована за порогами Дніпра). Таким чином, транскрипція дозволяє зберегти автентичне звучання топоніма та передати національний колорит назви, а пояснення – уникнути семантичних розбіжностей.

У другому коментарі Ю. Віргінії до топоніма «Великий Луг» актуалізується інформація історичного характеру, яка пов'язує географічну назву з періодом існування українського козацтва: «*Groß-Luh nannten die Saporogerkosaken ein hinter den Wasserfällen des Dnjipr gelegene waldige Niederung, die ihnen als Versteck diente bei Verfolgungen durch Türken und Tataren*» [22, с. 44]. Як відомо, особливий рельєф цієї місцевості робив її малодоступною, тому Великий Луг став надійним місцем захисту від ворогів, а сам топонім з часом перетворився на символ вольності запорожців [6; 10].

Особливе етнокультурне значення топонімів відтворюється у риторичних звертаннях до неживих об'єктів, як до брата або сестри: «*Чи спиши, чи чуєш, брале Лузе, / Хортице-сестро?*» Загула / Хортиця з Лугом: «*Чую, чую*» [20] – «*Heh, schläfst Du, Groß-Luh, Bruderherze? / Chortycia, Schwester?*» [22, с. 45]. Стилістичний прийом персоніфікації топонімічних об'єктів слугує засобом ствердження любові до рідного краю, а його відтворення в тексті перекладу свідчить про глибоке розуміння Ю. Віргінією значення цих реалій в українській культурі та їхньої ролі у творенні ідейно-естетичного змісту творів.

У наведеному прикладі вжито назву острова Хортиця, одного з двох використаних у поезіях гідрооронімів – «назв географічних об'єктів, розміщених та утворюваних на межі літо- та гідро-сфери» [14, с. 14]. Для відтворення топоніма німецькою мовою перекладачка вдається до поєднання прийому транскодування з описовим перекладом. У коментарі розкривається історичне значення острова Хортиця, на якому козаки будували оборонні укріплення: «*Eine große Dnjipr-Insel, auf der sich die Saporogerkosaken zu verschanzen pflegten*» [22, с. 46].

Викладені у виносках відомості можуть актуалізувати й інформацію автобіографічного характеру, що ілюструє коментар до топоніма **Кос-Арал**, острова в Аральському морі («*Dir, der du meine Qual halfst tragen, / Zwei Jahre stilltest meine Klagen, / Dir, Kos-Aral, ein letzter Gruß!*») [22, с. 93]:

«*Während der zehn-jährigen Verbannung war es Schewtschenko, dank der Menschlichkeit eines Vorgesetzten, vergönnt, vom Frühjahr 1848 bis zum Herbst 1849 an einer wissenschaftlichen Expedition Butakows zur Erforschung des Aralsees als Zeichner teilzunehmen*» [22, с. 93].

У цьому розлогіму коментарі згадується участь Т. Г. Шевченка в Аральській описовій експедиції (1848-1849), очолюваній мореплавцем О. І. Бутаковим. Завдяки клопотанню друзів поет зміг долучитися до участі в експедиції в ролі художника під час свого багаторічного заслання. У другому коментарі надаються відомості лінгвокраїнознавчого характеру, зокрема тлумачаться різні значення топоніма «Кос-Арал» – як назви острова в Аральському морі та назви форту, в якому базувались кораблі експедиції О. І. Бутакова: «*Kos-Aral ist eine Insel an der Mündung des Syr-Darja in den Aralsee mit gleichnamigem, im Jahr 1847 von den Russen erbauten Fort; dasselbe bildete den Stützpunkt der Expeditionsflotille Butakows*» [22, с. 93]. Коментар допомагає іншомовному читачеві зрозуміти значення географічної реалії в особистому житті Т. Г. Шевченка, а також усвідомити історичний контекст зображуваних подій.

Висновки і пропозиції. Серед назв географічних об'єктів природного походження, представлених у топоніміконі досліджуваних творів Т. Г. Шевченка, найбільш численною є група назв водних об'єктів (гідронімів). Групи, до яких входять найменування елементів рельєфу (ороніми) та назви географічних об'єктів, утворених на межі літо- та гідросфери (гідроороніми), є значно менш численними як за кількістю окремих найменувань, так і за загальною кількістю слововживань.

Топонімікон творів репрезентований виключно назвами реальних об'єктів, серед яких за кількістю окремих лексем дещо переважають назви іноземних географічних реалій, а за кількістю слововживань значну чисельну перевагу мають українські топоніми, які міцно увійшли до ономастичної підсистеми української мови. Майже половина всіх слововживань належить топоніму «Дніпро», що підтверджує висновки інших дослідників про те, що цей топонім є одним з найуживаніших у всій творчості поета.

Особливості складу топонімічної лексики в значній мірі визначаються сюжетною лінією творів, яка розгортається навколо історії українського козацтва. Топоніми не тільки будують просторовий континуум творів і слугують локалізації зображуваних подій, а й також виконують функцію змалювання національно-культурного й історичного колориту. Крім того, топонімічні образи, зокрема такі, як Дніпро, Великий Луг, Хортиця, наповнюються символічним змістом і стають засобом вираження ідеалів свободи й любові до рідної землі.

Зауважимо, що перекладацька стратегія Ю. Віргінії спрямована на те, щоб зберегти і донести до німецькомовного реципієнта значення топонімічних реалій в українській культурі та показати їхню роль у творенні ідейно-естетичного змісту творів. Провідним прийомом, який перекладачка залучає для досягнення цієї мети, є описовий переклад, що реалізується у формі коментарів, розміщених у виносках внизу сторінок. Цей спосіб трансляції застосовується переважно у перекладі українських топонімів.

Іншою особливістю перекладацького стилю Ю. Віргінії є застосування комбінованих прийомів, серед яких можна виокремити: 1) поєднання транскодування топонімічної назви з описовим перекладом у вигляді (розлогіго) коментаря, в якому пояснюється її національно-культурне й історичне значення («*Dnjiper*», «*Dnjipr*», «*Dnjipró*»; «*Chortycia*», «*Kos-Aral*»); 2) живання традиційного німецького відповідника з подальшою конкретизацією значення топоніма («*Liman*»); 3) використання традиційного найменування у поєднанні з морфограматичною модифікацією, внаслідок чого виникає звукова подібність із топонімом у мові оригіналу («*Bospor*»); 4) поєднання транскодування власної назви з додаванням загального компонента, який розкриває понятійно-категоріальне значення топоніма («*Syr-Darja-Fluß*»); 5) семантичний переклад одного компонента назви та транскрипція іншого, внаслідок чого утворюється оригінальна напівкалька («*Groß-Luh*»), з подальшим додаванням культурно-історичного коментаря.

Види комбінованої реномінація спрямовані, з одного боку, на збереження автентичного колориту топонімічної назви, а з другого – сприяють лінгвокультурній адаптації тексту до його сприйняття представниками іншої культури.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми відтворення топонімікону творів Т. Г. Шевченка. Перспективирозвитку даної теми ми вбачаємо у проведенні аналізу способів перекладу інших видів топонімів, зокрема тих, що позначають географічні об'єкти антропогенного походження.

Список літератури:

1. Абросимова О. В. Особливості передачі топонімів в текстах метакультурної комунікації (на матеріалі країнознавчого довідника «Tatsachen über Deutschland» та його перекладу «Німеччина у фактах»). *Вісник ХНУ*, 2014. № 1125. С. 75–80.
2. Білоус Н. П., Новохатська Н. В. Відтворення англійських відонімних неологізмів з основами Обама і Trump. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 7, Т. 2. С. 86–89.
3. Бумба В. М. Засоби відтворення національних реалій у франкомовних перекладах Тараса Шевченка. *Закарпатські філологічні студії*, 2019. Вип. 8, Т. 1. С. 55–60.
4. Бучко Д. Топонімія у поетичних творах Тараса Шевченка. Збірник праць ТО НТШ. Тернопіль : Рада, 2004. Т. 1. С. 51–58.
5. Дерік І. М. До проблеми перекладу українських топонімів на германські мови (на матеріалі української, англійської та німецької мов). *Мова*. 2012. № 17. С. 123–128.
6. Енциклопедія історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU> (дата звернення: 20.02.2024).
7. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Вид-во Львівського університету, 1989. 215 с.
8. Зосімова О. В., Піскун О. Д. Способи відтворення реалій в англійських перекладах поем Тараса Шевченка «Катерина» та «Наймичка». *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2018. Вип. 48. С. 244–251.
9. Іваніна Т. В. Методи формування ономастичних відповідників при перекладі топонімів (на матеріалі англо-українських словників). *Філологічні трактати*. 2010. № 1. С. 116–120.
10. Історія України. Матеріали з всесвітньої та української історії. URL: <https://uaistoria.com/великий-луг/> (дата звернення: 20.02.2024).
11. Кіяниця К. Ю. Відтворення національного колориту українських ономастичних реалій німецькою мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2016. Вип. 62. С. 147–149.
12. Кобзар О. І. Особливості відтворення реалій з національно-культурним компонентом значення у художньому перекладі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 2 (325). С. 189–196.
13. Котлярова Н. К. Особливості відтворення власних назв та слів-реалій у перекладах роману Алесандро Барікко «Шовк». URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22394/Kotliarova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.02.2024).
14. Лабінська Г. Топоніміка : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
15. Лобода Ю. А. Збереження прагматичного потенціалу топонімічних та історичних реалій англійського політичного дискурсу в українських перекладах. URL: <https://langcenter.kiev.ua/index.html> (дата звернення: 20.02.2024).
16. Олефір Г. І., Дейнеко І. А., Дейнеко І. В. Топонімія в перекладі. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Філологія, педагогіка, психологія. 2017. Вип. 34. С. 244–252.
17. Подорожна К. Порівняльний аналіз відтворення українських історичних реалій засобами німецької мови у перекладах історичної повісті І. Я. Франка «Захар Беркут». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 14. С. 151–156.
18. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <https://sum.in.ua/s/lugh> (дата звернення: 20.02.2024).
19. Таранова Н. До питання про класифікацію топонімів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Географія. 2015. № 2 (39). С. 15–20.
20. Укрліб. Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/> (дата звернення: 18.02.2024).
21. Яременко В. І. Історична ономастика у творчій спадщині Тараса Шевченка. *Український історичний журнал*. 2010. № 2. С. 164–178.
22. *Ausgewählte Gedichte von Taras Schewtschenko*. Aus dem Ukrainischen von Julia Virginia. Leipzig : Xenien Verlag, 1911. 112 p.
23. *Pryhara M. Mychailyk der Kosakenknappe*. Aus dem Ukrainischen Wolodymyr Schelest. Kiew : Verlag Dnipro, 1987. 163 S.
24. *Wörterbuch der deutschen Sprache*. Duden Online. URL: <https://www.duden.de/woerterbuch> дата звернення: 20.02.2024).

Kovalyova T. P. TOPONYMIKON OF THE POETIC WORKS OF TARAS SHEVCHENKO IN THE ASPECT OF TRANSLATION

The article analyzes the translation techniques that allow to reproduce the cultural and historical specificity of the toponymicon of T. G. Shevchenko's poems by means of the German language. The research material included translations of T. G. Shevchenko's poems, carried out by the German translator Yulia Virginia.

It has been stated that toponyms denoting the names of natural geographical objects are represented in the researched works by three groups, namely hydronyms, oronyms, and hydrooronyms. The toponymicon of the works is represented exclusively by real toponyms, which include the names of Ukrainian and foreign geographical realities. Almost half of all word usages belong to the toponym «Dnipro», which confirms the conclusions of other researchers that this toponym is one of the most used in the entire work of the poet.

The composition of the toponymic vocabulary is largely determined by the storyline of the works, which unfolds around the history of the Ukrainian Cossacks, as well as the functions of geographical names in the text. In particular, toponyms perform the textual function of depicting the national, cultural and historical flavor. In addition, toponymic images, in particular Dnipro, Velykyi Luh, Khortytsia, are filled with symbolic meaning and become an artistic means of expressing the ideas of freedom and love for the native land.

The analysis proved that the translation strategy of Y. Virginia is aimed at conveying to the German-speaking recipient the meaning of toponymic realities in Ukrainian culture and their role in creating the ideological and aesthetic content of the works. The main technique used by the translator to achieve this goal is the descriptive paraphrase placed in the footnotes to the text. This method of translation is mainly used in the translation of Ukrainian toponyms.

Another feature of Y. Virginia's translation style is the application of the method of combined renomination, which is implemented in the form of: 1) combining the transcoding of a toponymic name with a descriptive paraphrase in the form of a (lengthy) commentary, which explains the national-cultural and historical meaning of the word-reality; 2) the use of a traditional correspondence with subsequent specification of the meaning of the toponym in the derived language by means of a descriptive paraphrase; 3) the use of a traditional name in combination with morphogrammatic modification, resulting in similarity with the form of the toponym in the original; 4) transcoding the proper name and adding a common name that reveals the conceptual and categorical meaning of the toponym; 5) semantic translation of one component of the name and transcription of another, followed by a cultural and historical commentary.

The combined methods are aimed, on the one hand, at preserving the authentic flavor of a toponymic name, and on the other hand, they contribute to the linguistic and cultural adaptation of the text to the culture of the target language.

Key words: *literary translation, toponyms, national-cultural and historical coloring, translation techniques, combined renomination, descriptive paraphrase.*